

VLASTIVĚDA 4

POROZUMĚNÍ V SOUVISLOSTECH

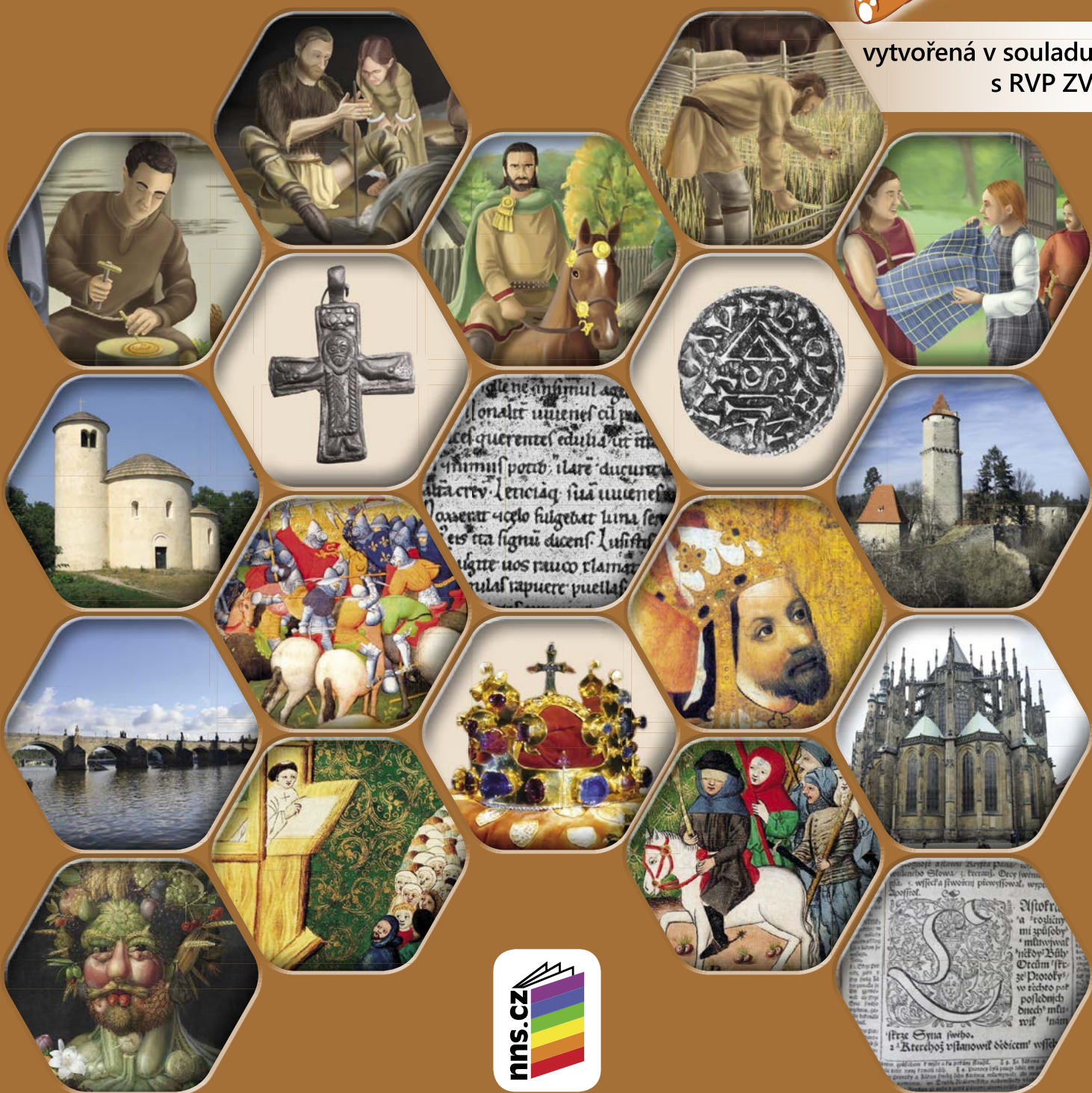
POZNÁVÁME NAŠE DĚJINY

z pravěku do novověku

učebnice pro 4. ročník základní školy

vytvořená v souladu
s RVP ZV

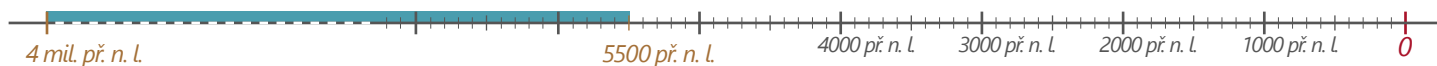

OBSAH

I. LIDÉ A DĚJINY	3
1. LIDSKÉ DĚJINY	3
2. ČAS A DĚJINY	5
II. PRAVĚK NA NAŠEM ÚZEMÍ	6
1. STARŠÍ DOBA KAMENNÁ – DOBA LOVCŮ A SBĚRAČŮ	6
2. MLADŠÍ DOBA KAMENNÁ – DOBA ZEMĚDĚLCŮ	8
3. DOBA BRONZOVÁ	10
4. DOBA ŽELEZNÁ	11
5. KONTAKT S VYSPĚLEJŠÍMI CIVILIZACEMI	12
III. PRVNÍ ZNÁMÉ NÁRODY NA NAŠEM ÚZEMÍ	14
1. KELTOVÉ	14
2. GERMÁNI	16
IV. RANÝ STŘEDOVĚK NA NAŠEM ÚZEMÍ	17
1. SLOVANÉ	17
2. SÁMŮV KMENOVÝ SVAZ	18
3. VELKÁ MORAVA	20
4. VLÁDA PŘEMYSLOVSKÝCH KNÍŽAT	24
I. OPAKOVÁNÍ	29
V. VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK NA NAŠEM ÚZEMÍ	30
1. VLÁDA PŘEMYSLOVSKÝCH KRÁLŮ	30
2. VLÁDA LUCEMBURKŮ	34
VI. POZDNÍ STŘEDOVĚK NA NAŠEM ÚZEMÍ	40
1. HUSITSKÉ Hnutí A HUSITSKÉ VÁLKY	40
2. ČESKÉ ZEMĚ PO HUSITSKÝCH VÁLKÁCH	44
VII. RANÝ NOVOVĚK NA NAŠEM ÚZEMÍ	46
1. POČÁTKY VLÁDY HABSBUKŮ	46
II. OPAKOVÁNÍ	50
ZÁVĚREČNÉ OPAKOVÁNÍ	51
VIII. POZNÁVÁME DĚJINY – TIPY NA VÝLETY	52
REJSTŘÍK	54
KLÍČ K VYBRANÝM ÚKOLŮM	55

II. PRAVĚK NA NAŠEM ÚZEMÍ

1. STARŠÍ DOBA KAMENNÁ – DOBA LOVCŮ A SBĚRAČŮ

1. Prohlédněte si obrázek a zkuste popsat, co lidé dělají.
2. Mají nějaké zbraně?
3. Skladují nějaké zásoby potravy?
4. Najdete první zdomácnělé zvíře?

Starší doba kamenná zahrnuje vývoj člověka od jeho počátků až po dobu, kdy se lidé postupně naučili opracovávat **kámen** a vyrábět z něj nástroje a zbraně.

Pro starší dobu kamennou je typické střídání teplých a studených období.

- Z** Tehdejší krajina u nás byla pravděpodobně většinou bez lesů, pouze s jednotlivými stromy. V teplejších dobách se zde proháněla stáda koní, praturů a jelenů, v chladnějších přicházeli sobi, mamuti a srstnatí nosorožci. Ještě před koncem starší doby kamenné však mamuti i srstnatí nosorožci na našem území vymizeli.

mamut

Jak lidé žili

Lidé žili v **tlupách**. Zpočátku hledali ochranu před nepřízní počasí a před šelmami v **jeskyních**, později si začali stavět jednoduché **přístřešky**, jeskyně vyhledávali jen v zimě.

- 1** Co je to tlupa? Proč lidé žili společně, a ne sami, jednotlivě?
- Z** Lidské tlupy doprovázel pes, a to už nejméně před 10 000 až 14 000 lety, možná i dříve.

Lidé se živili lovem a sběrem.

Sbírali plody, kořínky a vajíčka.

K lovu lidé zpočátku využívali jen klacky a kameny, ale postupně se naučili vyrábět a používat např. kamennou dýku, kopí s čepelkami nebo luk se šípy.

Lovili zajíce, divoká prasata, ale i koně, jeleny a v chladnějších obdobích soby. Pokud se ke spolupráci spojili muži z více tlup, dokázali ulovit i mamuta – a to byla vždy velká událost.

- 2** Zamyslete se, proč se lidé neusadili pouze na jednom místě, ale putovali krajinou (zejména v různých ročních obdobích). Své nápady srovnejte s řešením v Klíči.

Pf Určete, do které skupiny podle stavby těla řadíme živočichy uvedené v posledním odstavci.

lov

sběr

Které dovednosti lidé získali

- 3** Prohlédněte si úvodní obrázek a zkuste říci, v čem by se lišilo zobrazení lidské tlupy na počátku starší doby kamenné. Co se lidé v průběhu starší doby kamenné naučili?

vyrábět první nástroje

- hlavně štípané kamenné
- ale i z kostí, parohů či mamutích klů

využívat oheň

- nejprve získaný z přírody
- později se ho naučili i rozdělávat

dorozumívat se řečí

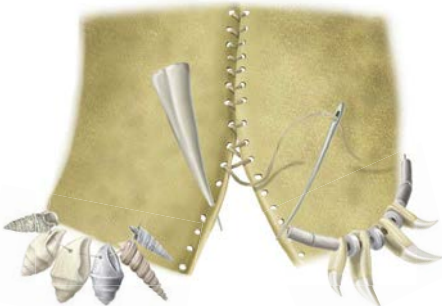
- nejprve posunky a hrdelní zvuky
- později jednoduchá řeč

- 4** Představte si, jak byste asi pěstní klín uchopili, a zkuste zdůvodnit jeho název. Své nápady srovnejte s řešením v Klíči.

- 5** Zamyslete se, jak mohli pravěcí lidé získat oheň. Jak jej využívali? Své nápady srovnejte s řešením v Klíči.

- PT** Co přimělo pravěké lidi, aby se spolu dorozumívali? Jak by fungovala tehdejší i dnešní společnost bez komunikace?

oblékat se a zdobit se

- oděvy z kožešin a kůží
- ozdoby ze zvířecích zubů, kostí, z mušlíček atd.

splétat a tkát

- košíky, sítě
- látky pouze na ozdobu

vytvářet umělecké předměty

- z kostí, parohů, mamutích klů, a dokonce i z keramiky
- vytvářeli i jeskynní malby

- @** Pokuste se zjistit, ve kterých jeskyních v západní Evropě jsou dochovány malby pasoucích se zvířat či loveckých scén.

V co lidé věřili

Mnoha přírodním jevům, např. bouřkám, lidé nerozuměli a vysvětlovali si je jako projev různých duchů a božstev. Aby jim tato božstva byla nakloněna, uctívali je a prováděli rozmanité rituály.

- 6** Zamyslete se, co znamená, že lidé provádějí rituály. Své nápady srovnejte s řešením v Klíči.

- 🧑‍🤝‍🧑** Rozdělte se do dvou skupin, v každé si rozdejte role (vůdce, šaman, lovci, ženy, děti) a zkuste si zahrát běžný den tlupy. Jaké činnosti jednotliví členové provádějí? Jak se k nim ostatní chovají? Jaké výhody a nevýhody určité postavení ve skupině přináší?

Ve starší době kamenné se lidé živili lovem a sběrem plodů, kořínků a vajíček. Postupně se naučili opracovávat kámen a vyrábět první nástroje. Využívali oheň a naučili se ho i rozdělávat. Dorozumívali se nejprve posunky a hrdelními zvuky, později řečí.

1. Prohlédněte si znovu úvodní obrázek a uveďte dovednosti, které se lidé ve starší době kamenné naučili.
2. Jak se říká skupině, v níž žili lidé ve starší době kamenné?
3. Jak se lidé oblékali a čím se zdobili?
4. Vyráběli už lidé umělecké předměty? Zkuste uvést alespoň dva příklady.

ŽIVOT NA VELKÉ MORAVĚ

1. Co lidé na obrázku dělají?
2. Poznáte kostel?
3. Ve kterém obydlí bydlel velmož?
4. Najdete úly? Co v nich lidé chovají?

Jak lidé žili

Obyčejní lidé někdy ještě bydleli v zemnicích nebo si stavěli domy s podlahami vymazanými jílem či hlínou. Panovníkovi pomáhali s organizací říše **velmoži** se svými družinami. Ti bydleli v palácích.

Okolo nich vznikala **hradiště** – osady opevněné palisádami i hradbami z kamene, dřeva a hlíny. Byla to centra politického, obchodního i duchovního života.

- 1 Přečtěte si znovu poslední větu v textu a vysvětlete, co znamená.

Co lidé dovedli

Na Velké Moravě došlo k **rozmachu řemesel**, zejména dovedností:

vyrábět kovové nástroje a zbraně

- např. srpy, kleště, radlice (části pluhu ke kypření půdy), meče, ostruhy

vyrábět šperky a ozdoby

- z bronzu, stříbra, zlata i ze skla
- pro Velkou Moravu typický gombík

vyrábět keramiku

- na ručním (pomalejším) hrnč. kruhu
- i střešní krytinu (tašky i ozdobnou)

@ Zjistěte, k čemu sloužily gombíky.

2 Kdo již dříve na našem území používal rotující hrnčářský kruh?

3 Z čeho lidé vyráběli ozdoby ve starší době kamenné?

Obchod

Rozšiřoval se také obchod. **Mince** se však na Velké Moravě **nerazily**, **platidlem** pravděpodobně byly **železné hřivny** a **plátýnka** (šátečky).

České slovo „platit“ pochází zřejmě právě z placení „plátýnky“. Zkuste najít společný základ slov „platit“ a „plátno“.

Architektura

Rozvíjela se také architektura – umělecké a technické řešení staveb. **Kostely** se stavěly z **kamene** podle různých vzorů a pravidel. Paláce (domy velmožů) se také budovaly z kamene nebo na kamenné podezdívce spojované maltou.

Paláce a kostely měly střechy s keramickými taškami a ozdobami. Stěny byly omítnuty maltou a vymalovány.

Zamyslete se, proč se stavěly i kostely byzantského typu a také šperky se podobaly byzantským.

kostel předrománského typu

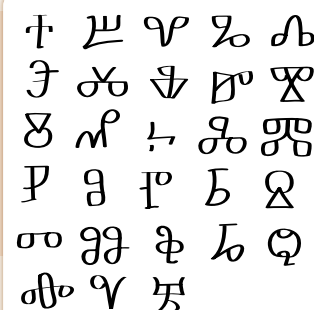

kostel byzantského typu

Písemnictví a vzdělanost

S příchodem Konstantina a Metoděje se na našem území rozvinulo **slovanské písemnictví**. Konstantin vytvořil slovanské písmo **hlaholici**, do nějž přeložil a přepsal texty, které s Metodějem potřebovali ke sloužení mši ve staroslověnině. Postupně překládal a prepisoval i Bibli. Pravděpodobně je i autorem **první básně ve staroslověnině** (Proglas neboli Předzpěv). Konstantin s Metodějem kolem sebe shromáždili žáky (budoucí slovanské kněze), které vzdělávali v náboženství a naučili je psát hlaholici.

Konstantinovi a Metodějovi žáci pokračovali v jejich díle. Psali ve staroslověnině hlaholici o tom, jak je důležité pěstovat vlastní národní jazyk a kulturu. Ve svých dílech popisovali i působení Konstantina a Metoděje na Velké Moravě.

hlaholice

V co lidé věřili

Víru v mnoho bůžků postupně nahrazovalo **křesťanství**. Křesťané věří v **jediného Boha** a v to, že **Ježíš Kristus je Syn Boží**. Lidé se křesťany stávají přijetím křtu. K bohoslužbám se scházejí v kostele. Křesťané by měli jednat na základě lásky k Bohu, která se projevuje i v lásce k lidem, jimž by měli vždy odpouštět tak, jako jim odpustil Bůh.

Křesťanství je náboženství, jehož podstatou je víra v jednoho Boha, který existuje ve třech osobách – jako Bůh Otec, Syn – Ježíš Kristus – a Duch svatý. Nejvýznamnějšími a nejznámějšími křesťanskými svátky jsou Velikonoce (připomenutí ukřižování a zmrtvýchvstání Ježíše Krista) a Vánoce (oslava narození Ježíše). Svatou knihou křesťanství je Bible, která se dělí na Starý a Nový zákon. Ve Starém zákoně se píše např. o stvoření světa a člověka. Nový zákon popisuje narození, život, ukřižování a vzkříšení i učení Ježíše Krista a skutky jeho učedníků – apoštolů.

Slavíte doma některé křesťanské svátky? Pokud ano, vyprávějte jak.

Mezi lidmi často přežívaly různé pohanské zvyky. Některé přetrvaly dodnes. Vzpomeňte si například, jaké zvyky se u nás dodržují o Velikonocích. Zamyslete se, které z nich nejsou křesťanského původu.

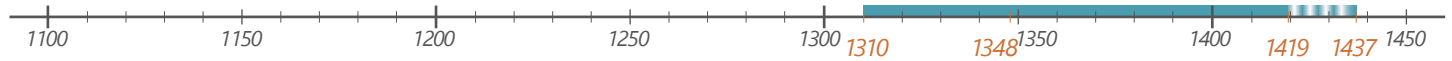
křesťanský symbol

V 9. století se na našem území vytvořila říše Velká Morava. Roku 863 sem přišli šířit křesťanství slovanským jazykem bratři Metoděj a Konstantin, který vytvořil slovanské písmo – hlaholici. Rozvíjela se kultura, řemesla (např. šperkařství, hrnčířství) i architektura a písemnictví.

1. Prohlédněte si znovu obrázek na předchozí straně a popište život na hradišti Velké Moravy.
2. Ve kterých řemeslech vynikali řemeslníci Velké Moravy?
3. Jak se jmenoval první známý panovník Velké Moravy?
4. Na čí přání přišli na Velkou Moravu Konstantin s Metodějem?
5. Jak se jmenoval kníže, který připravil Rastislava o trůn?
6. Které náboženství postupně nahradilo víru v mnoho bohů a bůžků?

2. VLÁDA LUCEMBURKŮ

 Království toto jsme našli tak zpuštěné, že jsme nenašli ani jediného hradu, který by nebyl zastaven se všemi příslušnými statky královskými, takže jsme neměli kde jinde bydlet, leč v domech městských jako jiný měšťan. Hrad pražský byl opuštěn, pobořen a zničen... Na tom místě jsme dali vystavět nový a krásný palác s velikým nákladem, jak jej dnes možno spatřiti. ... Četní pak šlechtetní mužové z Čech, hledíce k tomu, že pocházíme ze starého rodu králů českých a majíce nás v lásce, poskytli nám pomoci, abychom znova nabyli hradů a statků královských. ... A měli jsme mnoho ochotných rytířů ke své službě; i prospívalo království den ode dne ...

Vita Caroli (Vlastní životopis Karla IV.), upraveno

1. V jakém stavu bylo České království, když Karel IV. převzal vládu?
2. Jak se k němu v Čechách chovali a proč?

Po smrti Václava III. zůstalo České království bez přemyslovského následníka trůnu. Boje o český trůn skončily, až když si česká šlechta vybrala za krále Jana Lucemburského a ten se oženil se sestrou Václava III. (dcerou Václava II.) – Eliškou Přemyslovnou.

Jan Lucemburský

Jan je někdy označován jako „král cizinec“. Nerozuměl česky, s českými šlechtici měl neshody. Více než v českých zemích **pobýval v cizině**. Na evropských dvorech úspěšně vyjednával a připravoval vhodné podmínky pro státnické úspěchy svého syna, získal i nová území. Na své aktivity potřeboval hodně peněz. Půjčoval si je od české šlechty, která za jeho nepřítomnosti získávala stále větší moc. Jako zástavu Jan dával královské hrady. V království panoval **nepořádek**, kvůli loupeživým tlupám tu nebylo bezpečno. Jan padl v bitvě u Kresčaku (v roce 1346).

Jan Lucemburský

- Jan Lucemburský se bitvy u Kresčaku účastnil jako spojenec francouzského krále. V té době už byl zcela slepý, svého koně však prý nechal uvázat ke koním svých spolubojovníků a odvést do válečné vřavy. Vypráví se, že když mu oznámili, že Francouzi před anglickými vojsky utekli, prohlásil: Toho bohda nebude, aby český král z boje utíkal.

Karel IV.

Syn Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny Karel IV. je **považován za nejvýznamnějšího panovníka** Českého království. Byl neobyčejně **schopný, vzdělaný** a cílevědomý a zasloužil se o nebyvalý **rozkvět země**. Zajistil zde klid a bezpečí, podporoval vzdělanost, umění, řemesla i obchod. Získal **nová území**, a to bez bojů – některá nabyli **obratným vyjednáváním** a některá **vyženil**. Jeho zájmy, cíle a úspěchy přesahovaly český stát – byl zvolen **císařem** Svaté říše římské a stal se nejmočnějším politikem tehdejší Evropy.

Karel IV.

Bitva u Kresčaku

- jedna z bitev tzv. stoleté války
- „stoletá válka“ s přestávkami probíhala v letech 1337–1453
- bojovaly spolu Francie a Anglie – příčinou byl spor o Flandry (území dnešní Belgie) a územní nároky anglického krále ve Francii

LEGENDA

- tradiční území českého státu
- území připojená Lucemburky
- Kresčak

- Z** Karel IV. byl po narození pojmenován Václav. Od sedmi let pobýval na francouzském dvoře u svého strýce Karla IV. Sličného. Při biřmování po něm převzal jméno Karel, protože Václav se prý Francouzům obtížně vyslovovalo. Přídomek IV. získal, když byl v roce 1346 zvolen římským králem a v pořadí čtvrtým Karlem na římském trůnu. Českým králem byl korunován v roce 1347. Císařem Svaté říše římské se stal v roce 1355.

O české království se Karel začal starat z pověření Jana Lucemburského, ještě než se stal českým králem.

- 1** Znovu si přečtete úvodní motivační text a uveďte příklady kroků, které Karel při obnově království učinil.

Když pak měl být českým králem korunován, **nechal** k této příležitosti **zhotovit** skvostnou **korunu zasvěcenou sv. Václavovi**.

- 2** Zamyslete se, proč nechal Karel IV. zasvětit korunu právě sv. Václavovi.
@ Svatováclavská koruna, kterou Karel IV. nechal zhotovit, je základem českých korunovačních klenotů. Zjistěte, které předměty mezi ně ještě patří, z které doby pocházejí a kde jsou uloženy.

svatováclavská koruna

Zakladatel a stavitel

Za Karlovy vlády se **Praha** stala **největším městem střední Evropy**.

- M** V době Karlovy vlády měla Praha asi 40 tisíc obyvatel, což bylo na tehdejší dobu skutečně výjimečné. Dnes má asi 1 287 tisíc obyvatel. Zkuste odhadnout, kolikrát se do dnešní doby počet obyvatel zvětšil. Více než dvacetkrát, více než třicetkrát, nebo více než čtyřicetkrát?

Karel založil **Nové Město pražské** a zveleboval i starší části Prahy.

- Z** Jen v první etapě výstavby Nového Města pražského bylo postaveno 650 domů. Ty byly podsklepené, vícepatrové, široké asi 11 m. Do Nového Města pražského měla ze starších částí Prahy přesídlit všechna hluchá řemesla.

Nechal zbudovat **kamenný most**, dnes známý pod názvem Karlův most.

- VI** Která řeka protéká Prahou a Karel IV. přes ni nechal zbudovat známý most?
Z Karlův most byl zbudován v místech, kde byl již předtím postaven tzv. Juditin most. Juditin se nazýval proto, že jeho výstavbu podporovala Judita Durynská, manželka přemyslovského knížete a krále Vladislava II. Juditin most byl poškozen povodní v roce 1342.

Karlův most

Karel podporoval stavbu **Chrámů sv. Víta** a nechal postavit řadu dalších kostelů a klášterů.

- Z** První kostel na místě dnešního Chrámů sv. Víta měl podobu rotundy a byl založen knížetem Václavem. Kvůli malým rozměrům rotundu nahradila bazilika, jejíž stavbu zahájil kníže Svatopluk II. v roce 1060. V této bazilice byl v roce 1344 za přítomnosti Jana Lucemburského a mladého Karla IV. položen základní kámen katedrály sv. Víta. Celý název katedrály zní sv. Víta, Václava a Vojtěcha.

Chrám sv. Víta (zezadu)

MANŽELKY KARLA IV.

Z Blanka z Valois

- oddáni jako sedmileté děti
- dcery Markéta a Kateřina

Z Anna Falcká

- syn Václav – zemřel ve věku dvou let

Z Anna Svidnická

- dcera Eliška a syn Václav (budoucí král)

Z Alžběta Pomořanská

- 6 dětí, z nich dcera Anna (budoucí anglická královna), synové Zikmund (budoucí král) a Jan

ŽIVOT ZA VLÁDY HABSBURKŮ

1. Co lidé na obrázku dělají?

2. Najdete v zámecké zahradě kašnu?

V počátcích vlády Habsburků u nás nastal **rozvoj** řemesel, obchodu, vzdělanosti a umění.

Jak lidé žili

Na hradech a zámcích

Šlechta bydlela nejen na zvelebovaných hradech, ale stavěla si i nová sídla – **zámky**. Zámky byly pohodlnější, světlejší, s krásnými pěstěnými zahradami. Šlechta začala více podnikat – zřizovala **pivovary**, **mlýny** a **sklárny**. Se získanými výrobky obchodovala. Zakládala také **rybníky**.

5 Zjistěte, z jaké doby pochází zámek, který se nachází poblíž místa vašeho bydliště.

zámek Litomyšl

Ve městech

Bohatí měšťané si stavěli **honosné domy**. Obchod vzkvétal.

Řemeslníci stejného nebo podobného oboru se sdružovali do **cechů**. Cechy hlídaly kvalitu výrobků a také to, aby ten, kdo nebyl oprávněn a řádně vyučen, dané řemeslo neprovozoval, a nebral tak práci a výdělek členům cechu nebo jim nedělal ostudu.

- z Řemeslnické cechy začaly fungovat již ve vrcholném středověku.
- 6 Zamyslete se a zkuste jmenovat příklady cechů některých řemesel.
- vv Vymyslete a nakreslete znaky cechů různých řemesel.

znak cechu
nožířů

Na venkově

Lidé se věnovali zemědělství. Pracovali na svých i panských polích a také na šlechtických velkostatech.

Co lidé dovedli

V zemědělství se lidé stále nejvíce zabývali **pěstováním obilí**. Využívalo se nejen k výrobě mouky, ale také sladu, z něhož se pak vyrábělo pivo.

Více se rozšiřovala řemesla jako **soukenictví** a **plátenictví**, protože sukno a plátno se vyvážely i do cizích zemí.

Č Ve Slovníku spisovné češtiny vyhledejte, z čeho se vyrábí plátno a z čeho sukno.

Rozvíjelo se **sklářství** a **hutnictví**. Nová **těžba stříbra** v **Jáchymově** umožnila ražbu stříbrné mince – **tolaru**.

@ Zjistěte, ve které době se ještě tolařem platilo.

Architektura

Od doby vlády Jagellonců se u nás začal šířit nový stavební sloh – **renesance**. V tomto slohu se stavěly zámky s arkádami, okrasnými zahradami a kašnami (i ozdobnými – fontánami) i městské paláce a domy.

Z Renesanční sloh pocházel z Itálie a inspiroval se architekturou a kulturou starověkého Řecka a Říma.

PRO RENESANČNÍ SLOH JSOU CHARAKTERISTICKÉ

• arkáda

• kašna

• štít

• sgrafito – výzdoba fasády

• podloubí

@ Zjistěte, kdo nechal vystavět tzv. Letohrádek královny Anny na Pražském hradě (na fotografii výše vlevo).

Písemnictví a vzdělanost

V průběhu 16. století se stále více **šířilo vzdělání**. Pro šlechtu a bohaté měšťanstvo se stalo **známkou společenské vážnosti a důstojnosti**. Většina venkovského obyvatelstva však zůstala nevzdělaná.

Rozmach vzdělanosti souvisel také s **vynálezem knihtisku** (v polovině 15. století v Německu) a jeho rozšířením i k nám.

7 Jak vznikaly knihy před vynálezem knihtisku?

8 Zamyslete se, proč knihtisk podpořil šíření vzdělání.

tiskařský lis

Po smrti Ludvíka Jagellonského na český trůn usedl Ferdinand Habsburský. Rod Habsburků pak u nás vládl až do vzniku Československé republiky v roce 1918. Ferdinand byl schopný panovník. Spojil rakouské a české země s Uhrami, sídlil ve Vídni. Jeho vnuk Rudolf II. se usadil v Praze a zval sem umělce i učence. Musel se vzdát trůnu ve prospěch svého bratra Matyáše.

Šlechta začala podnikat. V řemeslné výrobě hrály důležitou roli cechy – sdružení řemeslníků stejného nebo podobného oboru. Uplatňoval se u nás renesanční stavební sloh. Více se šířilo vzdělání.

1. Které období se považuje za počátek novověku u nás?
2. Co vadilo české šlechtě na vládě Ferdinanda I.?
3. Jaké měl Rudolf II. sbírky?
4. Prohlédněte si obrázek na předchozí straně a uveďte, kdo se na něm vzdělává a proč.
5. S čím šlechta obchodovala?
6. Co je charakteristické pro renesanční sloh?

